

Neznámý člověk Milady Součkové: mezi povídkovým cyklem a románem¹

Stanislava Hvězdová

Bez téhle autorky je v historii české prózy nejen moderní, ale prózy vůbec neomluvitelná díra a myslím, že kdyby tahle kontinuita nebyla přerušena, tak jsme dnes měli řadu dalších knih jedinečné originality a úrovně.

Karel Milota²

Neznámý člověk Milady Součkové je velmi osobní autorčinou výpovědí. Je reflexí mladé studentky Minervy i zralé spisovatelky. Ačkoli vznikl zřejmě v roce 1943, vydán byl až v době, kdy už autorka žila v emigraci, v dubnu 1962. Důvod pozdějšího publikování byl zřejmě čistě prozaický, Karel Milota soudil, že si text pouze včas nenašel svého nakladatele (MILOTA 1995: 106).

Próza *Neznámý člověk* svou žánrovou neurčitostí dobře zapadá do kontextu autorčina díla, vybízejícího často k dvojí či několikeré interpretaci. Každou z částí lze chápat samostatně – pak bychom o této próze hovořili jako o *cyklu povídek*, budeme-li o ní ale přemýšlet jako o *románu*, budou jednotlivé části kapitolami. Preferuji variantu románovou, proto dále o jednotlivých částech mluvím jako o kapitolách.

Pokud o *Neznámém člověku* uvažujeme jako o próze završující dílo Milady Součkové, pak je nutné upozornit, že autorka se vrací k řadě konvencí, které se už od své prvotiny snaží popírat. Próza má jasnou a přehlednou strukturu, jsou přesně dodržována pravidla interpunkce. Některé moderní postupy Součková zachovává, stejně jako v *Bel cantu* tu nacházíme rysy intertextuality. Dominantním atributem této prózy se stávají variace postav a předmětů, které čtenář zná již z předchozích románů. Jak Součková sama říká ve *Škole povídek*: „metoda, to je to nejdůležitější pro spisovatele“. Při konfrontaci s *Odkazem* a *Zakladateli* nelze přehlédnout, že nejdůležitější momenty plynutí rodinného života, jichž si Součková v *Odkazu* nevšímá, protože pro vývoj příběhu nejsou v tu chvíli podstatné, stanou se v *Neznámém člověku* uzlovými body.

V dosavadních prózách, *Prvními písmeny* počínaje, se čtenář setkává se ženským vypravěčem (reprodukujícím „ženské“ zážitky a vzpomínky: dospívání v dívčí škole, láska k obdivované učitelce, okolnosti tvůrčí práce mladé ženy-spisovatelky), v *Bel cantu*, vzniklém zhruba v téže době jako *Neznámý člověk*, je to vypravěč mužský (sám se v textu zve spisovatelem, ke čtenáři se obrací jako tvůrce příběhu a prostředník). V románu, který je v centru naší pozornosti, se objevuje obojí úhel pohledu.

¹ Studie byla otištěna v časopise *Zrkadlenie/Zrcadlení* 2005, č. 2, s. 20–25.

² Jeho názor tlumočil Součkové v dopise Jindřich Chaloupecký (DAVID 2001: 110).

Co to může být? Sestra trochu nedůvěřuje maminčině vkusu, ač by měla vědět, že je neomylný. Přece! rusko-japonská válka! Kdo to jakživ slyšel! Není to spíš něco pro kluky? Kluci si rádi hrají se železnicí a na vojáky. Aby to nebylo něco takového! [...] Loď! Sestra se bojí, aby to nebylo víc pro kluky, není nadšena, nedovede si představit, co by tam mohlo být krásného jako stříbrná růže, kterou měl v ruce Růžový kavalír na maminčině velké hostině.

(SOUČKOVÁ 1995: 21–22)

V této ukázce je vypravěčem dívčin bratr, který jako by se dění kolem oslavy s tajícím zmrzlinovým překvapením neúčastnil. Už proto, že odpolední dýchánek je bez výjimky ženskou záležitostí. Přijde přece Marková, Svozilová, Pulkrábková, Klaudiová, Novotná, Rychlíková. Nezúčastněný vypravěč vše zdálky pozoruje. Není mladou slečnou toužící být hvězdou odpoledního čaje ve vinohradském salonu, nepovažuje za klíčový okamžik svého života včas naaranžované květiny na stole, nechce mít za každou cenu originální zmrzlinové monstrum. Ale možná právě on si je vědom dějin, jež se tvoří o mnoho tisíc kilometrů dál. Pro něj není rusko-japonská válka druhem cukrářského výrobku, přestože jím pro někoho jiného v daném okamžiku být mohla.

Zítřka, dnes v noci, ať se stane, co chce, ať jsou zítra všechny nemocné, ať jsme my nemocní, jen když všem chutná jíst; už dnes večer nám bude těžko, přejíme se, ale to je jedno. Hlavní, že tu všechny sedí, do jedné, že se nic nezkažilo, že – co to říkal ten mužský? *Der Hafen des Todes – Port Arthur* – ne to říká strýček Žižka, ten rozumí politice a válce, ten ví, co je to rusko-japonská válka. [...] Ale ani strýček Žižka neví, jak bude vypadat sestřina rusko-japonská válka.

(TAMTÉŽ: 26–27)

V *Neznámém člověku* plynou historické okamžiky po městské pavlači. Mísí se na ní nápěv *U Králového Hradce, lítaly tam koule prudce* (kapitola „Rok šestašedesátý“) se sbírkou uvědomělých studentek pro Bulharský červený kříž („Balkánské války“), klepnami předávaná zpráva o atentátu v roce 1914 („Sarajevský atentát“) je přehlušena popisem kvapného odjezdu z letního bytu zapříčiněného začátkem světové války („Světová válka“). Velké historické události jsou nahlíženy z oken s nařasenými záclonkami a vonícím obědem. „Klepy ale zapomněly, že...“, jak se říká v jedné z kapitol. –

Jsou na to svědci: nikdo to nemůže zapomenout, všichni, kdo byli při tom, dosvědčí, že to bylo 18. srpna, 1916, na náměstí, po mši, když zastavil pana profesora a vsadil se s ním o pytel mouky, že Rakousko válku prohraje. Měli jste ho vidět, jak vyskočil! vypravuje o tom náš otec. Má zlomyslnou radost, a přitom by kuřeti neublížil.

(TAMTÉŽ: 78)

Prožili jsme s určitostí ty dny, my, kdo jsme se narodili před rokem 1912, prožili jsme je s určitostí. Kdo z nás se však na ně pamatuje? Naše třída je prožila jako ostatní neznámí lidé, kteří byli v těchto dnech živi; prožila je tak, jak jsou přede mnou. [...] Sbíráme pro

Bulharský červený kříž. Kdo navrhl sbírku? Nemohla to být správa školy. Snad některý z profesorů, profesorek? Či to byla myšlenka? Každé dítě se snaží přispět, aby se škole zavděčilo, při sbírce na feriální osady, na tuberkulózní děti. [...] Všechny splývají vjedno: feriální osady, Červené kříže, feriální osady, Červené kříže – a nezapomeňte – válečné půjčky! Všechny Červené kříže splývají vjedno. Proč si člověk zapamatuje právě tu sbírku na Bulharský červený kříž? *Bulharský červený kříž*. Někde hluboko to paměť přesně ví.

(TAMTÉŽ: 37–39)

Otec si přehodil kabát a seběhl dolů. Dívám se za ním, jak vyjde ven. Vím přece, že keříček mišpule nevyroste tak, aby měl zralé mišpule. Zato na cibuli se nemusí čekat léta, roste jako z vody. Paní Krejčíková má dva stromy v dřevěných kbelících, stojí v létě před vchodem, na chodníku, a o sv. Jana k tomu dvě břízky. Už asi ví, co se stalo. Vražda, hrozná vražda, o níž se pak dlouho píše v novinách. Tatínek promluvil něco s paní Krejčíkovou; ona se tváří rozzlobeně, vážně, stalo se asi něco, co odsuzuje a neschvaluje. Otec jde dál, chce asi koupit noviny, to zvláštní vydání, aby se to dověděl „z gruntu“, jak říkává.

(TAMTÉŽ: 50–51)

Mistrovství, s nímž jsou zachyceny události takového významu jako začátek první světové války nebo setkání Pražanů s tatíčkem Masarykem, má pevné kořeny v prózách *Neznámému člověku* předcházejícím. Už v nich si Součková vypomáhala vzpomínkami a deníkovými zápisky opřenými o „kronikářovy nesmírné vědomosti“, efektivně jich využívala a pak jako by je pečlivě uložila zpátky do šuplíků a dějepisných atlasů k dalšímu zhodnocení. Jako variaci jednoho tématu můžeme vnímat kapitoly „Rok šestašedesátý“ v *Neznámém člověku* a *Historickou povídku* s podtitulem „Infanterie 1866“ ze *Školy povídek* (1943).

Zvláštní postavení si mezi ostatními částmi románu, jejichž časově-prostorový rozměr je dán datací v záhlaví textu a názvem kapitoly (například „Sarajevský atentát“, datace: V neděli, 28. června 1914), drží kapitola „Z neznámého deníku“. Je zařazena mezi kapitoly „Císařské narozeniny“ a „Manifest“, z čehož lze usuzovat na přibližný určující bod časové osy vymezené zmiňovanými událostmi („Císařské narozeniny“, datace: 18. srpna 1916 a „Manifest“, datace: 16. května 1918). „Z neznámého deníku“ je datováno 18. srpna...

Z textu promlouvá mužský hlas, který se vyznává ze svého vztahu k Alžbětě (je to Alžběta z *Amora a Psyche*). Jeho vyznání však nemá typický deníkový charakter, nesvěřuje se čtenáři s city, jež ho drásají a způsobují neuvěřitelnou slast nebo naopak nesnesitelná muka. Vzpomínky překrývají jedna druhou, žádná příhoda, kterou muž s Alžbětou zažil, nedospěje k pointě, jež by recipientovi pomohla pisatele deníku pochopit.

V jednom okamžiku se i on přibližuje velkým dějinám, otre se o ně jen tak mimochodem při zmínce o mužích umírajících na frontě a strhaných ženských prchajících z válečných zón s těžkými batohy. Zmínce vyprovokované nápísem varujícím cestující ve vlaku před nebezpečným

nakláněním se z oken. Obraz válečných obětí a psanců, pro něž by vzhledem k jeho tíze na misce vah nebylo nikdy možné najít závaží, je vyvolán omšelými písmeny ve špinavém kupé.

Es ist verboten, e vietato, il est défendu! S doprovodem téhle písně se budu blížit k Alžbětě; píseň veze 24 Mann, 6 Pferde, strhané ženské s baťochy, děti s vadnoucími jirínami v ruce, košíky ovoce, v nichž číhá tyfus a úplavice.

(TAMTÉŽ: 83)

O několik odstavců dál se i tento neznámý střetává s plynutím toku velkých dějin. Snad nám zprvu chtěl zatajit svou dobu, historické okamžiky však prorůstají osudem každého člověka a dávají o sobě vědět v různých souvislostech.

Málo lidí čte o politických událostech z let 1007–1010 japonského letopočtu, současných se životem japonské dámy v letech 1007–1010; jak poměrně mnoho se jich zajímá o její život v těch letech, o život skrytý za její větou *P jest s*. Nezdůrazňují tím význam osobních záležitostí, citů, osobního života. Avšak historické události nepotřebují vlastně záznamů, aby žily. Lidé si je pamatují. Podoba měsíce určité noci zajde nenávratně, neuzavřeme-li ji do skříňky slov.

(TAMTÉŽ: 85)

Bravurní využití stylu (zejména ve vztahu mezi reálným – odborným nebo novinářským – a fiktivním textem) pomáhá dotvářet autorčinu myšlenku, která by mohla znít podobně jako předchozí hrdinova teze: Historické okamžiky budou vždy existovat v paměti lidí, to oni si je zapíší do svých myslí, tam budou navždy uzamčeny a zachyceny. (Neznámí) lidé jsou těmi, kteří tyto okamžiky prožili a prožívají, jedni stojí u jejich zdrojů a jiní u jejich důsledků. V poslední kapitole, kde bývalý student vzpomíná na univerzitní léta strávená v Ženevě, stojí:

Okamžiky, které jsme tam žili my, Anette a já, zapadnou navždy do zapomnění, kdežto okamžiky prožité tam E. Benešem a T. G. Masarykem se stanou na určitý čas a v určité podobě nezapomenutelnými. E. Beneš a T. G. Masaryk se nikdy nedozvědí o jsoucnosti Anette a mojí, kdežto já často myslím na chvíle, které strávili v Parc des Eaux-Vives. To je rozdíl mezi námi neznámými lidmi a historickými osobnostmi. [...] my jsme neznámé drobné figurky na obraze zpodobujícím historické místo a jeho děj.

(TAMTÉŽ: 135)

Součková vystavěla svůj román nejen na historických událostech, o nichž má povědomí každý z čtenářů. Přesvědčivost záznamů ve formě fiktivního deníku / kvazideníku obhájila především využitím reálných postav politického a kulturního života (Herbena, Dyka, Masaryka) a jejich pamětí a literární tvorby; stejně tak zakomponovala reálně existující předměty, jež historické události nějakým způsobem polapily. Přestože jim svěřila roli románových rekvizit, posloužily jí jako důkazy o „pravosti“.

(Uvažujme stále v duchu autorčiny poetiky: mluvíme-li v souvislosti s prózou Milady Součkové o *deníku*, nepočítáme s intimními chronologicky řazenými zápisky, spíše s fragmenty fiktivních písemných záznamů, evokovaných vzpomínek a útržků paměti.)

V kapitole „Revoluce“ použila Součková úryvek z Herbenovy *Knihy vzpomínek*:

Když jsem přišel po jedenácté hodině na Václavské náměstí... Nemyslí snad ani na to, co křičí, musí však křičet.

(TAMTÉŽ: 99)

V „Manifestu“ připomíná Dykovu vlasteneckou báseň, v „Příjezdu prezidenta Masaryka do Prahy“ Švabinského černobílý lept – podobiznu T. G. Masaryka.

Nelze se mýlit! „Ať žije prezident Masaryk!“ Sedí v automobilu, má černý klobouk, bílý vous, vůz je černý a sněhové vločky jsou bílé. „Ať žije prezident Masaryk!“

To je původní černobílý lept Švabinského, podobizna prezidenta Masaryka; objeví se na známkách, obrazech, miliony bílých a černých bodů filmového týdeníku: *Příjezd prezidenta Masaryka do Prahy*. Jen málokdo ho zná a všichni ho okamžitě poznávají. Jen ti nejúzkostlivější vteřinu váhají – *to je on!*

(TAMTÉŽ: 116)

V kapitole „Světová válka“ je zařazena část novinového článku z francouzského listu, jehož původ však nikým komentován není.

K identitě „neznámého člověka“, spojovacího článku všech částí románu, se Součková více vyjadřuje (či spíše více naznačuje) v kapitole o Masarykově příjezdu do Prahy. Kdo je tedy neznámý člověk? Není to ten, kdo ovlivňuje velké dějiny, kdo stojí u pramene toho pohlcujícího toku, je to ten, koho postihne povodeň, kdo se musí nakvap sbalit a odjet z prázdnin, protože na válečné frontě střelí děla a možná už by se později od moře domů nedostal. Je to ten, kdo si není jist, že ten bělovousý muž je opravdu onen velký demokrat, první československý prezident, protože ho ještě nikdy neviděl. Neznámý člověk je ten, kdo se velké zprávy o historických událostech dozvídá od kamelotů, ten, pro něhož jedinou vzpomínkou na rusko-japonskou válku bude dojemný obraz roztékající se zmrzliny tvaru válečné lodi.

Někdo řekl: „Bratr Vaníček!“ Opět má někdo výhodu, lepší místo, kde vidí více než neznámý člověk, který nezná jména hlavních představitelů a musí se bát, že promešká to nejdůležitější! [...] poznávají své bratry ze Sokola, ze správních rad, ze schůzí, poznávají své známé, vzpomínají na společné večery, na slavnosti, na schůze. Cítí společenství s touto dějinnou chvílí, nejsou z ní vyloučeni. [...] Zítra bude v novinách: náměstek Rothnagel doprovodil pana prezidenta z parlamentu k jeho rodině ve Veveslavíně. Neznámý člověk nebude na recepci na Hradčanech, večer, v šest hodin. Může se na vše dívat z dálky. Na Hradčany, kde koruna svatého Václava čekala staletí na tento den, odkud je hermelínová barokní pláštěnka, z níž se sypaly vločky na dnešní historický obraz.

(TAMTÉŽ: 115–117)

Samostatnou úvahu si zaslouží kapitola „Filozofický kongres“. Je zařazena až na konec a v doslovu sama autorka říká, že byla svého času vyzvána, aby nějaké kapitoly *Neznámého člověka* ještě dopsala. „Filozofický kongres“ se mezi ostatními částmi románu vyjímá jako věštecká předtucha. Je datován 2.–7. září 1934.

Vypravěč, bývalý student filozofie, který sám sebe na sjezdu filozofů vnímá jako nepatřičný cizorodý element, si díky vjemům a impulsům posbíraným na kongresu přehrává řadu epizod svého dosavadního života. Přesto nelze tuto část románu prvoplánově vnímat jako memoáry – sebereflexivní vrstva má sice v narativu své místo, ale vyprávění je spíše úvahou nad hrozícím nebezpečím. Filozofie se ukázala být ideální.

Většinou lidí se zdá lehké zpodobit Sokrata a Platona, a to proto, že se lidé dávno dohodli o tom, jak mají vypadat záhyby jejich tógy, stříh jejich vousů a myšlenky. Existuje tisíciletá dohoda o zřesení jejich roucha a myšlenek. Jak zpodobit filozofy a myšlenku 1934? [...] Slova tvoří myšlenku, myšlenka však dovede být nemilosrdná, žádá si oběti. Čím větší myšlenka, tím větší oběti si žádá. Neznámý člověk snad bude rozdrčen myšlenkou, již ani neměl sílu myslet a chápat. Která z těch myšlenek zde vyslovených bude tak silná, aby si vyžádala své oběti.
(TAMTÉŽ: 121)

Tím, jak Součková začleňuje reálné prvky do intencí řádu fikčního světa, se jí daří vytvářet dodatečné významy, které svou sílu čerpají právě z formy. Asymetrie mezi prostorem věnovaným reálné dějinné události a prostorem vyplněným fikčním životem jednajících osob je v kapitole „Filozofický kongres“ snad nejvýraznější.

Rysy neskutečnosti literárního světa Součková navíc v celém prozaickém díle zdůrazňuje migrujícími motivy a variacemi románových postav: otcova účast v bitvě u Hradce Králové v *Neznámém člověku* a *Škole povídek*, postava strýčka z Oslavan v *Neznámém člověku* a *Odkazu* a *Zakladatelích*, teta Mildová v *Odkazu* a *Zakladatelích* a *Neznámém člověku*, doktor Bursík/Buršík v *Bel cantu* a *Neznámém člověku*, Alžběta v kapitole „Z neznámého deníku“ v *Neznámém člověku* a v *Amorovi a Psyché*.

V *Neznámém člověku* už to nejsou jen postavy vyrůstající z paměti (jako v *Prvních písmenech*, *Amorovi a Psyché*, *Bel cantu*). Jsou to i postavy zachycené v análech akademií věd, archivů, muzeí. Na vzpomínky na tyto osoby se usadily nánosy jiných, intimních, dlouho živých vrstev paměti. V „Historické povídce“ se říká:

Jak nádherná věc je lidská paměť! ten souhrn lidských pamětí, v němž přes krveprolití bitvy zůstávají některé její přírody neporušeny.
(SOUČKOVÁ 1998: 108)

PRAMENY

SOUČKOVÁ, Milada. *Neznámý člověk*. Praha: Český spisovatel, 1995

Mezi deklamováním a románem (Proměny žánrů v české a slovenské literatuře) Edičně připravili Stanislava Fedrová, Jan Hejk a Alice Jedličková. Praha, 2006. [online]. ©2006 <http://www.ucl.cas.cz>

SOUČKOVÁ, Milada. *Škola povídek*. Praha: Prostor, 1998

SOUČKOVÁ, Milada. *První písmena*. Praha: ERM, 1995

SOUČKOVÁ, Milada. *Amor a Psyche*. Praha: ERM, 1995

SOUČKOVÁ, Milada. *Odkaz. Zakladatelé*. Praha: Prostor, 1997

SOUČKOVÁ, Milada. *Bel canto*. Praha: Prostor, 2000

LITERATURA

DAVID, Milan. „Dopisy Jindřicha Chalupického Miladě Součkové.“ In BAUER, Michal (ed.). *Neznámý člověk Milada Součková*. Praha: Ústav pro českou literaturu, 2001, s. 109–111

MÍLOTA, Karel. „Odkaz zakladatelky. Nad prózami Milady Součkové.“ In SOUČKOVÁ, Milada. *První písmena*. Praha: ERM, 1995, s. 87–118

SUMMARY

Součková's fiction *Neznámý člověk* was written in 1943, but published as late as in the beginning of the sixties. It can be understood as a collection of short stories and as a novel as well; the author of the paper prefers the second alternative, regarding the individual parts of the text as chapters. Having this concept in mind she tries to analyze the narrative situation: who is the narrator of the individual chapters, which characters are known to the reader from other texts by Milada Součková (novels *Amor a Psyche* and *První písmena*, or from the collection of short stories *Škola povídek*) and why it matters. Součková uses here the method of writing a fictional diary as she did in *Amor a Psyche*. All chapters are specified by a particular date (except for “Z neznámého deníku”). The text covers the historical era from the second half of the nineteenth century to the period between the two world wars. *Neznámý člověk* can be qualified as a climax of the author's oeuvre; its crucial themes are memory, reminiscences, writer's self-reflection including the point of view of a child and an adult, and in particular the “high history” of historical events and the “low history” of our everyday life.